

“DHARAVİ – KUMBHARWADA ÇÖMLEKÇİLERİ”

Prof.Dr. Lale DİLBAŞ*

Öğr.Gör. Funda ALTIN**

ÖZET

Hindistan / Mumbai’de, Asya’nın en büyük varoşlarından biri olan Dharavi’de bugün, hayalleri zorlayacak kadar ilkel koşullarda “yaşayan” ve çömlek yaparak geçimini sürdüren yaklaşık 1500 aile vardır. Burada, daracık bir mahallenin içine sıkışmış dev boyutlarda bir seramik endüstrisi yaşar. Geleneksel temellere dayansa da, yapılan üretim tamamen günün ihtiyaçlarına yöneliktir. Bu bölgenin üretimini incelenmeye değer kılan ise, ortaya çıkan ürünler değil, insanı hayrete düşüren çalışma sistemi, koşulları ve ortamıdır.

Böylece Dharavi çömlekçiliği, insanoğlunun seramik ile kurduğu ilk birlikteliğin ilkel doğasının çağımızda belli toplumsal yapılara nasıl uyarlandığının tekrar tekrar incelenmesini gerektiren bir “durum” sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dharavi, Kumbharwada, Mumbai, Geleneksel Çömlekçilik.

* Lale DİLBAŞ, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi – GSF – Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, İzmir / TÜRKİYE

** Funda ALTIN, Öğr. Gör. , Ordu Üniversitesi – GSF – Seramik ve Cam Tasarımı Bölümü, Ordu / TÜRKİYE

GİRİŞ

DHARAVI

Dharavi, Hindistan'ın Maharastra Eyaleti'nin başkenti Mumbai'de, yer almaktadır. 19. yüzyıl-da sadece "Koli" balıkçıların yaşadığı ada coğrafyasındaki bu bölge, üzerinde tropik bitkilerin yeşerdiği bir bataklıktır. Doğusunda yer alan Sion bölgesinde bir baraj kurulmasının ardından kurumaya ve balıkçılık giderek yok olmaya başlamıştır. Patlatılan tepelerden elde edilen taş toprak, ev ve fabrika atıkları ile doldurulmuş, hızla artan nüfusa ve yeni toplulukların buraya göç ederek yerleşmesine uygun bir alan haline getirilmiştir.¹ Bölgeye ilk göç edenler, Gujarat eyaletinden gelen çömlekçiler ile Maharastra eyaletinin Charmor markasına ait deri tabaklayıcıları olmuştur. Ardından, Uttar Pradesh'ten gelen nakış ustaları buraya yerleşmiştir. Aynı zamanda bu bölgeye Andhra Pradesh, Karnataka ve Kerala bölgelerinden gelmiş olan çömlekçiler de yerleşmiş ve bölge ayrıca Bihar ve Orissa eyaletlerinden de yüksek oranda göç almıştır.² 19. yüzyılın sonlarında ise Tamil Nadu bölgesinden geniş sayıda deri tabaklama işçisi ve tatlı imalatçısı göçü olmuştur.³ Ancak bölge, gerçek anlamda yoğun bir nüfus akışını 1920 yılında yaşamıştır. Bölgede, başta geri dönüşüm, deri boyama, tıbbi dikiş ipliği üretimi, nakışlı/nakışsız tekstil, çamaşırhane ve çömlekçilik olmak üzere yaklaşık 5.000 iş alanı vardır. Ancak bu dev mahalle, hükümet tarafından göz ardı edilmesine ve yeterli hizmeti alamamasına karşın, yaklaşık 15.000 atölyesi, yoğun iş kapasitesi ve ekonomik önemi dolayısıyla yerel yönetimler tarafından desteklenmektedir. Mumbai'deki plastik atıkların % 80'i Dharavi'de geri dönüştürülmektedir ve bu sektörde, büyük çoğunluğunu çocukların oluşturduğu yaklaşık 10.000 işçi çalışmaktadır. Hastanelerin tıbbi atıkları dahil, eritilip tekrar değerlendirilebilen her tür hammaddenin geri

Resim 1

dönüştürüldüğü Dharavi, bu konuyu şaşırtıcı boyutlarda geliştirmesi ve yoğun iş kapasitesi dolayısıyla da şehrin "yeşil ciğeri" olarak adlandırılmaktadır.

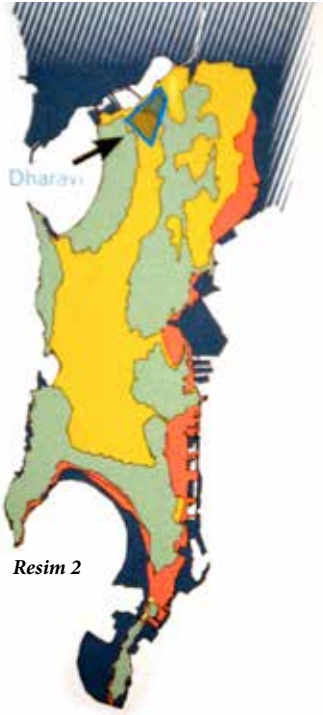
Çok detaylı istatistiksel bilgiler olmamasına karşın kaynaklarda Hindistan nüfusunun yarısı ile 4/3'ünün gecekondu, sokak, barınak veya düşük standartlı mekanlarda yaşadıkları belirtilmektedir. 2011 yılı nüfus sayımına göre ülkede 1.21 milyar kişi yaşamaktadır. Bu da dünya nüfusunun %17'sine işaret etmektedir. Dünyanın en kalabalık ilk üç ülkesi arasında kabul edilen Hindistan'da nüfus yoğunluğu elbette özelliği olarak ön plana çıkmakta ve ülkenin genel yapısı üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Gecekondu ise toplam şehir alanının % 8'ini kapsamaktadır. (Resim 1)

¹ ENGQVIST, J. H. ve LANTZ, M. Ed. , (2009), *Dharavi Documenting Informalities*, The Royal University College Of Fine Art & Architecture Academic Foundation, Yeni Delhi, Hindistan, s. 44-52.

² SHARMA, Kaplana (2000), *Rediscovering Dharavi*, Yeni Delhi, Hindistan, s. xxxi.

³ SHARMA, Kaplana (2000), s. xxii.

Bir metropol olarak toplam nüfusu 21 milyon olan Mumbai ⁴ halkının %67'si Hindu, %18,5'i Müslüman, %5'i Budist, %4'ü Cayna ve %3,7'si Hıristiyan'dır. ⁵ Dharavi'de ise, her biri kendi içinde karmaşık farklı sosyal yapılarla ve hiyerarşik sistemlere sahip 85 küçük topluluk yaşamaktadır. Dharavi nüfusunun büyük çoğunluğu 'paraiyar' ⁶ kastındandır ve Hıristiyanlar, Müslümanlar ile Budistler azınlıktadır. Sion, Bandra, Kurla ve Kalina banliyöleri arasında yer alan Dharavi, dünyadaki en büyük gecekondu mahallelerinden biridir ve hatta birkaç yıl öncesine kadar da Asya'daki en büyük gecekondu mahallesi olarak kabul edilmiştir. İsmi, şehrin balıkçı halkını koruyan Ana Tanrıça "Mumba-Devi'den alan Mumbai'nin (*İngilizlerin 1800'lerin ortasında inşa ettikleri*) en önemli iki demiryolu hattı olan Batı ve Merkez tren istasyonları arasında bulunan Dharavi, bir gecekondu mahallesi olmasına karşın son derece merkezi bir konuma sahiptir. (Resim 2)

Resim 2

Bölgenin kuzeyinde bulunan "Mithi" nehri, "Mahim" deresi aracılığı ile Arap denizine dökülmektedir. Bu dar drenaj sistemi dolayısı ile Dharavi, özellikle Muson dönemi gibi yüksek yağış alan sezonlarda sıkça yaşanan su baskınlarından zarar görmektedir. Toplam 210 hektar alana yayılan, saptanabilen nüfusu en az 1 milyonun üstünde olan ve geniş iş kolları ile dikkat çeken bir yerleşimdir. ⁷ Nüfusunun % 80'i Dharavi'deki atölyelerde çalışırken, sadece % 20'si mahallenin dışında bir iş yerinde çalışmaktadır. Dünyanın birçok yerinde bu oran tam tersidir.

Ev kiralari Dharavi'de 2006 yılında aylık 4\$ iken, konumu dolayısıyla günümüzde aylık 30\$ ile 80\$ arasında değişmektedir. Aynı zamanda evlerinin odalarını kiraya verenlerin sayısı da oldukça fazladır. Böylece, ev kiralari dünyadaki en yüksek kira seviyelerinde olan başkent Mumbai'nin merkezinde yer almasına rağmen düşük kira rayicine sahip olan Dharavi, iş aramak için Mumbai'ye gelen fakir kesime oldukça cazip bir yerleşim alanı oluşturmaktadır. ⁸

Danny Boyle'un dünya çapında ün yapan ve 2009 yılında sekiz dalda Oscar ödülüne layık görülen "Slumdog Millionaire" adlı filmi ile tüm dünyanın dikkatlerini üzerine çeken Dharavi, Mumbai'deki 2000 gecekondu mahallesi arasında en büyük ilk dört içerisinde yer almaktadır. Aslında Dharavi, Hindistan'ın genel toplumsal yapısı ile birebir örtüşen küçük ölçekli ancak çok anlatımlı bir yaşam alanı örneği sayılabilir. 1440 kişiye bir tuvaletin ve bir metre kare alana yaklaşık 4 kişinin düştüğü, tek bir devlet hastanesinin bile olmadığı, sadece 12 mahalli okulun yer aldığı bu endüstriyel gecekondu mahallesinde, arıtılmamış insan ve endüstri atıkları açık kanalizasyonlardan akmakta, sular sık sık kesilmekte ve kolera, tifo,

⁴ ENG <http://www.indiaonlinepages.com/population/mumbai-population.html>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

⁵ YÜKSEK, Özcan (Ağustos 2009), Mücevher Yolu Hint Hazinesi, ATLAS-Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi, Sayı 197,s. 96

⁶ Hindistan'ın Tamil Nadu ve Kerala eyaletleri ile Sri Lanka'da bulunan, ataları dokumacı, çiftçi, büyücü ve astrolog olan bir sosyal grup.

⁷ SHARMA, Kaplana (2000), a.g.e. , s. xxvii.

⁸ http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_intro.stm, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

sıtma gibi hastalıklar yaygın olarak görülmektedir. Bölgenin yasal olmayan konumu dolayısıyla devletten yardım alamayan halk, toprak mafyası, su ve elektrik kesintilerinden dolayı büyük zarar görmektedir.⁹ Ayrıca, tehlikeli oluşu dolayısıyla polisin giremediği Dharavi'de 1980'lerin ortalarında suç oranı zirveye ulaşmıştır. Kaçak içki üreticilerinin kapsamlı bir baskın sonucu dağıtılması, bölgede radikal kutuplaşmaları beraberinde getirmiş ve ilk defa Müslümanlar ile Hindular arasında anlaşmazlık ve ayrılık ortaya çıkmıştır.

Evden çok, "yığıntı"ları andıran baraka "ev"lerin hemen yanı başında yükselen modern binalar, Dharavi'deki büyük değişimin habercisidir. Kaçak, derme çatma yapıların gelişen şehrin merkezinde kalması ile birlikte, 2004 senesinde şehrin önde gelen yöneticileri, Hintli mimar Mukesh Mehta'nın¹⁰ önderliğinde bu merkezi yerleşim alanının kontrol altına alınmasını planlamışlardır. Bu proje ile bölge sakinlerinin 2013 yılına kadar daha uygun alanlara yapılacak olan toplu konutlara taşınmaları ve iş merkezi, plaza ve alışveriş merkezi niteliğindeki gökdelenlerin bu bölgeye inşa edilmesi gerektiği kararına varmıştır. Ancak ekonomik kriz dolayısıyla bu plan o dönemde kısmen askıya alınmış, fakat aynı dönemde bu plan doğrultusunda Mumbai otoriteleri bölgenin ilk etapta Ganpat Patil kısmındaki izinsiz yapıların yıkımına başlamış ve buradan tahliye edilen yaklaşık 10.000 kişinin nerede yaşayacağı belirlenmemiştir. Bu gelişmeler Dharavi sakinlerinin iş yaşamlarını hızlı bir şekilde etkilemiş ve ters göç başlamıştır (*yaklaşık 100.000 göçmenin Dharavi'yi terk ederek Uttar Pradesh ile Bihar bölgelerine göç ettiği tahmin edilmektedir*). 2010 yılına gelindiğinde ise projenin uygulanması için tekrar çalışmalar başlatılmıştır. Ancak SRA'nın (*Slum Rehabilitation Authority*)¹¹ Dharavi sakinlerini yerleştirmek üzere tasarladığı çok katlı binalar, aralarında geçişin ve çapraz havalandırmanın olmadığı, herhangi bir sosyal yapının dikkate alınmadığı son derece iptidai bir çözüm olarak görülmüş ve yatay gecekonduların yerine dikey gecekonduların inşa edileceği sorunu gündeme gelmiştir.¹²

Aslında tüm bu rehabilitasyon planları yapılırken göz ardı edilen en önemli nokta, burada nesillerdir yaşayan, aynı zanaatı sürdüren, sanatını çocuklarına aktaran ve ailecek çalışarak küçük atölyelerinde çok yüksek miktarlarda üretim yapan Dharavi sakinlerinin yeni yerleşim planlarının da yaşam tarzlarına uygun olması gerektiğidir. Dharavi'de yaşayanlar, atölye işlerini yapmayı sürdüremeyeceklerini, tüm aile 20 m² 'lik evlerde yaşamaya zorlanacaklarını ve üretimlerinin sekteye uğrayacağını bildikleri için herhangi bir "geliştirme" planına ilgi göstermemektedirler.¹³ Bugüne kadar hükümetlerinin onlara destek olmaması, onları problemlerini kendi kendilerine çözmek zorunda bırakmış, böylece "tek başlarına ayakta durabilme" yeteneği geliştirmişlerdir. Bu nedenle bu kez de kendilerinin uygunsuz alanlara yerleştirilerek, topraklarının daha karlı işlere yatırım yapılmak için kullanmasının amaçlanması Dharavi'de yaşayanların tepki göstermesine neden olmaktadır.

⁹ THOMPSON, Harvey, 13 Haziran 2009, "The Reality of Life in Mumbai's Dharavi", ICFI (International Committee of the Fourth International). <http://www.wsws.org/articles/2009/jun2009/mumb-j13.shtml>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

¹⁰ JACOBSON, Mark (Mayıs 2007), *Gölge Kent Dharavi*, National Geographic, Sayı 73, s. 114.

¹¹ *Gecekondu Islah Dairesi*

¹² TIRANI, Neha (12 Aralık 2010), "The SRA is further slumming the city", Sunday Times of India, <http://dharavi.org>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

¹³ 01/07/2009 tarihinde çömlükçülerle yapılan görüşme, Dharavi.

DHARAVI-KUMBHARWADA ÇÖMLEKÇİLİĞİ

Çömlekçilik, Hindistan'daki en eski zanaatlardan biridir. Hatta dünya üzerindeki en erken çömlekçilik örnekleri ve Antik dönemin ilk sırlı çömlekleri de "Hint Vadisi"nde bulunmuştur. O dönemlerden bu zamana, kendilerine has teknik, dekor ve biçimleri ile dünyaca tanınmış başlıca Hint seramik üretim merkezleri, Delhi ve Jaipur (*mavi turkuaz çömlekler*), Alwar (*kağıt inceliğindeki "Kagazi" çömlekler*), Kashmir (*yeşim rengi çömlekler*), Nizamabad (*gümüş bezemeli vazolar*), Chunar (*kırmızı çömlekler*), Kangra Vadisi (*islî pişirilmiş kırmızı terra kotta üzerine beyaz astar bezemeli çömlekler*), Burhanpur (*koyu kahve zemin üzerine açık sarı bezemeli çömlekler*), Vellore- Kuzey Arcot-Kumbhakonum (*mat koyu kahverengi ve berrak zümrüt yeşili sırlı kaplar*), Madura (*sarı toprak astar ile bezenmiş siyah çömlekler*), Harappa (*pişmiş kilden oyuncak ve figürinler*)¹⁴ vb.dir. Tüm bu üretim merkezlerine köyler ve kasabalar da dahil edilerek çok geniş kapsamlı bir liste oluşturmak mümkündür.

Bir Hint efsanesine göre Tanrı Şiva ilk eşi Tanrıça Sati ile evlenirken, tören için çok gerekli olan seramik kaplarının olmadığını fark eder. Bunun üzerine kolyesinden iki tane boncuk çıkarır ve birini erkek, diğerini de kadın çömlekçiye dönüştürür. Böylece kumbhar adını verdiği ilk çömlekçiler doğmuş olur. Bu efsaneye göre çömlekçiler, tanrılar kadar eski bir geçmişe sahiptir.¹⁵ Başta evlilik olmak üzere pek çok festival, kutsal tören ve kutlamada kil çömlek kullanmak Hindistan'da geleneksel bir alışkanlıktır. Dolayısıyla, her ne kadar kırılğan, üretimi maliyetli ve zahmetli çömleklerin yerini plastik ve metal gibi malzemelerden yapılmış alternatifleri her gün biraz daha fazla alıyorsa da, geleneklerine son derece bağlı Hintlilerin kültüründe "seramik", hayatın ayrılmaz bir parçasıdır.

Hindistan coğrafyası incelendiğinde, ister büyük şehirlerde, ister kasaba ve köylerde olsun, ülkenin pek çok yerinde çömlekçi kolonilerinin var olduğu görülür. Bunun nedeni ise, gelişmekte olan Hindistan'da, çömleğe hala geleneksel bir ilgi duyulmasıdır. Özellikle, kuru yiyecek saklamak, yoğurt mayalamak, yemek pişirmek, su saklamak, tapınaklarda içinde kandil yağı yakmak, tek kullanımlık çay-kahve bardağı olarak, saksı, vazo ve dini törenlerin/festivallerin objesi olarak kullanmak için kil ürünler halen tercih edilmektedir. Her ne kadar kağıt bardaklar, alüminyum yoğurt kaseleri, plastik su güğümleri, suyu soğuk tutmak için buzdolapları tercih edilse de, gelişmiş ülkelerin mutfak malzemesi alışkanlıkları ile kıyaslandığında çömleklerin Hindistan mutfağında hala yaygın olarak kullanıldığı görülür.

Hindistan'da karayolu ile yapılan seyahatlerde sık sık, yolun kenarına çömleklerini dizmiş satış yapan çömlekçiler görmek mümkündür. Bunlar, ufak topluluklar halinde bir araya gelmiş ve iş birliği içinde çalışıp yaşayan belki de yüzlerce küçük çömlekçi kolonisinden sadece bazılarıdır. Çömlekçilik toplum ile içi içe geçmiş en yaygın ve geçerliliğini inatla koruyan Hint el sanatlarından biridir. Geleneklerine, atalarından gelen birikime ve alt yapılarına bağlı olarak, değişken yapı ve nüfuslara sahip bu koloniler içerisinde Dharavi-Kumbharwada kolonisi en çok dikkat çekenlerden biridir. Sadece çömlekçi sayısı binin üstünde olduğu için değil, daha önce

¹⁴ SWARUP, Shanti (1968), 5000 Years of Arts and Crafts in India and Pakistan, D.B. Taraporevala Sons & Co. Private Ltd. Mumbai, s. 227-228.

¹⁵ COOPER, I. ve GILLOW, J. (1996), Arts and Crafts of India, Thames and Hudson Ltd., Londra, s. 15.

bahsedilmiş olan mahallelerinin akıl almaz giriftliğinin yanı sıra, yaşam ve üretim koşulları da benzersiz olduğundandır (Resim 3). Kumbharwada çömlekçilerini özel kılan diğer bir ayrıcalık ise; Dharavi'de büyük çoğunluk herkesin sokağa attığını kullanması ile ünlüyken, çömlekçilerin “yeni” bir şeyler üretiyor olmalarıdır.

Resim 3

Resim 4

Yaklaşık 80 yıllık bir geçmişe sahip olan bu koloni, Güney Gujarat'ın Saurashtra bölgesinden göç eden çömlekçilerden oluşmuştur. Bugün, “Kumbharwada”¹⁶ olarak adlandırılan bölgede yaşamaya ve çalışmaya başlamadan önce, yasa dışı yerleşimleri gerekçe gösterilerek Güney Mumbai'de iki kez yer değiştirmeye zorlanmış ve daha sonra kendilerine Dharavi'de yer gösterilmiştir. Bugünkü Kumbharwada da böylece, buraya ilk defa 1930 yılında gelip ortak çamur havuzlarını ve fırınlarını kuran çömlekçilerin yerleştiği, Mumbai'nin en büyük çömlekçi kolonisi haline gelmiştir (yaklaşık 30.000 kişi Kumbharwada'da yaşamaktadır). 4 nesildir çömlekçilik faaliyetleri devam eden Kumbharwada, Doğu Ekspres Karayolu ile büyük şirketlerin bürolarının yer aldığı Bandra-Kurla İş Merkezi'nin yakınında bulunmaktadır.¹⁷ Dharavi'nin tüm kesimlerinde olduğu gibi Kumbharwada'da da Mukesh Mehta'nın “ıslah” planlarına şiddetle karşı çıkılmaktadır. Bölgenin sakinlerini yerlerinde ziyaret ederek zaman zaman onlarla toplantı yapan ve yeni çözüm önerilerinde bulunan Mehta, Kumbharwada çömlekçilerini ikna etmek için yılmadan çalışmaktadır. Bazen 500 kişinin bir araya geldiği bu toplantılarda yönetimi temsil eden Mehta ile çömlekçiler arasında sık sık tartışma yaşanmaktadır. Mehta'ya göre, Kumbharların 1948 öncesinde İngilizler ile imzaladıkları “Sahipsiz Arazilerin Kullanımı Yasası” artık geçersizdir, çünkü 1974'te bu yasa iptal edilmiştir ve dolayısıyla Kumbharların kira kontratları da geçerliliğini yitirmiştir. Ayrıca çömlekçilerin faaliyetleri çevreye zarar vermektedir: (Resim 4) devasa tuğla fırınlarından her gün tüten kesif duman havayı büyük ölçüde kirletmektedir, hatta yakındaki Sion Hastanesi, bu dumanın hastalarının akciğer sağlığını olumsuz etkilediğinden yakınmaktadır.

¹⁶ **Kumbhar:** Çömlekçi, Wada: Yer/Bölge anlamına gelmektedir. Kumbharwada: Çömlekçilerin yaşadığı alan.

¹⁷ http://dharavi.org/index.php?title=G._Surveys,_Projects,_Designs_%26_Plans_for_Dharavi/Projects/Columbia/Khumbarwada, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

Resim 5

daha fazla parça yapıp bunları sonradan birleştirmek veya tornada kalın bir kap çekip biraz kuruduktan sonra bunu aletler yardımı ile döverek büyütme gibi farklı yöntemler kullanabilmektedirler. (Resim 5) Kaba hem yuvarlak bir form vermek, hem de çökmesini ve çatlamasını önlemek için üzerine kumaş sardıkları eski bir çömlek parçasını veya geniş, yuvarlak yüzeyle bir tahtayı kabın içinden vurdukları bölgeye destek yaparlar. Böylece dıştan vurdukları palet çamurunu inceleyerek dışa doğru büyümesini sağlar. Atölyelerinde kullandıkları belli başlı aletler ise; (elle döndürülen veya elektrikli) tornalar, taş kalıplar, şekillendirme malaları, tahta latalar ve şekillendirmeye, perdelamaya yarayan her tür araç gereçtir. Bitmiş ürünlerini ise şehirdeki çeşitli dükkanlarda, satış mağazalarında veya kendilerine ait küçük dükkanlarında satarlar²¹. Haziran ile Ağustos arasında yaklaşık üç ay süren Muson sezonunda üretimleri, dolayısıyla da kazançları oldukça düşen her bir çömlekçi ailenin (atölyenin) aylık kazancı genel olarak 250-300\$ civarındadır.

Kumbharwada çömlekçileri çamurlarını yakında bulunan Mumbra Diva ve Biwandi adlı iki ayrı bölgeden satın almaktadırlar. 7-8 saat süren ve 850-900°C'ye ulaşan pişirimin ardından, ürünlerin soğuması için 10 saat beklerler. Açık tuğlalı fırınlarının üstünü ısı yalıtımı için çelik plakalar ile, deliklerini ise pamuk ile kapatırlar. Festival ve günlük üretimlerinin dışında çoğu sipariş üstüne çalışmaktadır. Yemek pişirmek için daha önce kullanmakta oldukları Chulha adını verdikleri portatif seramik ocakların yerini ise kısa bir süre önce gazlı ocaklar almıştır²².

Kumbharwada'da dini festivaller çok önemlidir. Örneğin fil görünümündeki Tanrı "Ganesh" in Dharavi'de ayrı bir yeri ve önemi vardır. Çünkü Ganesh, "engelleri yok etme" tanrısı olarak gö-

¹⁸ Tapınlarda ve dini törenler sırasında kullanılan yağ kandilleri.

¹⁹ Matla, Urdu dilinde "toprak çömlek" anlamına gelir ve Matla Navrati, Navrati Festivali için üretilen seramik kaplara verilen isimdir.

²⁰ Ocimum Sanctum: Kutsal fesleğen

²¹ RANJAN A. ve RANJAN M.P. (2007), Crafts of India / Handmade in India, Council of Handicraft Development Cooperations, Yeni Delhi, s. 456.

²² 01/07/2009 tarihinde çömlekçilerle yapılan görüşme, Dharavi

²³ Ganesh'in modeli.

rılmaktadır (dolayısıyla Dharavi ve Kumbharwada'nın en çok ihtiyacı olan tanrıdır) ve Ağustos/ Eylül aylarında 10 gün boyunca büyük bir coşku ile kutlanan "Ganesh Chaturthi Festivali"nin son günündeki geçit töreninde, alçı veya çamurdan yapılmış Murti Ganesh²³ davulların ve kadınların "fudgi" dansları eşliğinde Dharavi sokakları boyunca omuzlarda taşınarak Mahim sahiline getirilip denize bırakılmaktadır.²⁴

Yılda iki defa (*Mart-Nisan, Ekim-Kasım*) kutlanan Navratri Festivali²⁵, Ana Tanrıça Shakti/ Devi'nin dokuz biçimine -Durga (*savaşçı tanrıça*), Kumari, Parvati ve Kali (*ana tanrıçanın reen-karnasyonları*), Lakshmi (*varlık ve refah tanrıçası*), Saraswati (*bilgelik tanrıçası*) vb.- tapınılan bir Hindu törenidir. Bu festival boyunca kadınlar canlı orkestra eşliğinde "garba" dansı yaparken kafalarının üstünde, kendi atölyelerinde ürettikleri ve rengarenk boya ve boncuklar ile bezedikleri çömlükleri taşırlar (*Resim 6*).²⁶

Kasım-Aralık aylarında gerçekleşen ve beş gün boyunca kutlanan Diwali "ışık festivali" sırasında bölge gene çok hareketlidir. Tüm üretim ağırlığı farklı şekil ve renklerdeki diyalara ve kil kaplara verilir. Tavus kuşu şeklinde olanlar ve çiçekli veya karışık desenli kaplar ile kandiller bu dönemin en popüler ürünleridirler. Tornada çekilen kandiller, özellikle festival zamanları büyük bir özenle dekore edilir ve sırlanır. İnsanlar bu festivalde evlerini ve her biri köşeyi yaktıkları kandiller ile donatırlar. Varlık tanrıçasına tapındıkları ve tanrıçanın ışık ile karanlığı, iyilik ile kötülüğü, doğruluk ile sahteyi yenmesini temsil eden bu törenin sonunda herkes sevdiplerine kandiller, mumluklar, evleri koruduğuna ve bereketi arttırdığına inanılan kapı üstü süsleri, fenerler, duvar süsleri, Ganesh heykelcikleri, figürinleri vb. hediyeler verir²⁷. Festival dönemlerinin bir diğer gözde ürünü ise Shivaji Maharaj²⁸ ile onun savaşçılarını betimleyen küçük figürinlerdir²⁹.

Resim 6

Bölgede yaşayan çömlükçiler işlerini oldukça ciddiye almakta ve sevmektedirler. Onlara göre

²⁴ JACOBSON, Mark (*Mayıs 2007*), Gölge Kent Dharavi, *National Geographic*, Sayı 73, s. 126-127.

²⁵ Navratri Sanskrit dilinde "dokuz gece" anlamına gelir.

²⁶ <http://festivals.iloveindia.com/navratri/>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

²⁷ <http://www.diwalifestival.org/>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

²⁸ (d. 1627-ö.1680) Karada ve denizde güçlü bir ordu kuran, savaşlarda gerilla taktiğini izleyen, her din ve kasttan insanlara eşit haklar veren bir Moğol hükümdarı. <http://hinduhistory.blogspot.com/2008/02/chatrapati-shivaji-maharaj.html>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

²⁹ KADAMBARI, Khaire-Ghate (2010), *Kubharwada-Keeping the Traditional Art Alive*, The Punekar, India, <http://thepunekar.com/2010/11/05/kumbharwada-%E2%80%93-keeping-the-traditional-art-alive/>, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

hem Mumbai, hem de Dharavi ve Kumharwada “yoktan varoluş” ile meydana gelmişlerdir . Özverili çalışmaları, sonraki nesillere mesleklerini aktarma istekleri ve tüketicilerin kil ürünlere olan ilgisi çömlekçiliğin bu bölgede ayakta kalmasını sağlamıştır.

Kumbharwada çömlekçilerine göre, Dharavi’deki sektörlerin tümü iç içe geçmiştir ve birisi olmadan diğeri var olamaz. Onlara göre, son yıllarda kurulmuş olan örgütlerin ve Dharavi’yi ıslah etmek üzere çalışmalar yapan şehir planlamacıların hedefleri mantıksızdır. Sayıları yaklaşık 1200’ü bulan çömlekçilere göre yetkililer, şimdye kadar Dharavi halkına herhangi bir destekte bulunmadıkları gibi, bundan sonra da bu sistemin sürmesine izin vermeli ve şu ana kadar olduğu gibi bölgenin geleceğini şekillendirme işini gene Dharavi halkına bırakmalıdırlar. Çünkü sektörlerini, işleyişi ve çözümünü en iyi bilen gene Dharavi halkıdır. Ancak Dharavi’deki zanaatların her birinin ne kadar ömrü olduğunu tahmin etmek zordur. Örneğin yeni nesil artık okula gitmekte, farklı alanlarda eğitim almakta ve atölyeler ile içi içe geçmiş, bütün ailenin bir arada yaşadığı küçücük evlerde ve hiçbir sosyal konforu olmayan gecekondü mahallesinde yaşamak istememektedir. Böylece evde sadece azınlık bir kesim çömlekçilik geleneğini sürdürmektedir (*bu da genelde evin reisi ve onun eşidir*). Ancak eski geleneklerini sürdüren çömlek ustaları, tek odada 3-6, aynı evde ise 5-10 kişi birlikte yaşamalarına karşın atölye-evlerini değiştirmek istememektedirler. Çünkü şehirde ev kiralari ve depozitolar oldukça yüksektir, hem de atölyelerine ulaşmak için yapacakları yol masrafı çömlekçilerin zaten zayıf olan bütçelerini sarsacaktır. Ayrıca, Kumbharwada’da var olan çömlekçilik altyapısı ve yan yana, işbirliği içinde çalışan atölyeler bölge halkının burada daha verimli çalışmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla pek çoğu evleri ile atölyelerini ayırmak istedikleri halde imkanlar buna el vermemektedir³⁰. Tüm dünyada sanayi devrimi ile birlikte, evler ile atölyeler birbirinden keskin sınırlar ile ayrılmıştır ve bu şekilde üretimlerin zararlı etkileri, pislği ve iş düzeni evlerden uzak tutulmaktadır. Elbette bu yeni yaşam tarzı özellikle zanaat ile uğraşan kesimi etkilemiştir. Ancak Dharavi’de durum bunun tam tersidir. Burada evler ile atölyeler o kadar iç içedir ki, başta Kumbharwada’da olmak üzere, ailelerin geçim kaynağı olan zanaatlarının yataklarının başucuna kadar ulaştığı görülmektedir.

Resim 7

Resim 8

³⁰ http://dharavi.org/index.php?title=C.Communities_%26_Nagars_of_Dharavi/Kumbharwada/Potter's%20Tale, Potter's Tale, erişim tarihi 03 Haziran 2012.

(Resim 7-8) Zaten yaklaşık 20 ile 40 m² arası olan, bazen tek odalı, bazen iki, bazılarında da küçük bir çatı aralığı bulunan küçük evleri, her yanı çamur yığınları, kurumayı bekleyen ve/veya pişmiş ürünler ile dolu karmaşık bir fabrikayı andırmaktadır. Dolayısıyla evlerinin her köşesi fonksiyonel bir özellik kazanmakta, meslekleri uğruna değerlendirilmektedir³¹. Evlerinin bir diğer ilginç özelliği ise iki girişli olmasıdır: Bu girişlerden birisi üretimin yapıldığı küçük avluya, diğeri ise komşular ile birlikte pişirim yaptıkları küçük mahalle meydanına açılmaktadır³². Aynı zamanda mahallelilerin ortak alanları da çömlekçilik ürünleri ile dolup taşmaktadır. Ortak fırınları, pişirim esnasında yaydığı duman ile tüm bölgede hakimiyetini sergileyerek Kumbharwada'nın yerini işaret etmektedir. (Resim 9-12)

SONUÇ:

Sonuç olarak, günümüz Dharavi-Kumbharwada çömlekçiliği, benzeri diğer çömlekçilik merkezlerinden, geliştiği bölgenin coğrafi ve ekonomik özellikleri nedeni ile ayrılmaktadır. Bu nedenle Dharavi çömlekçiliği, üretimi yapılan ürünlerin biçimleri ya da teknik özellikleri ile değil, üretim ve yaşam koşullarının elverişsizliği ile ön plana çıkmaktadır.

Geleneklerine bağlı olarak yaşamlarını sürdüren toplumların sosyal birlikteliklerinde, dini törenlerinde ve yaşamlarının her anında çömlekler hem manevi hem de fonksiyonel olarak büyük öneme sahiptir. Dharavi-Kumbharwada çömlekçileri de bu ihtiyaca cevap veren bir üretim yapmaktadırlar. Ancak toplum ile o toplumun ihtiyaçlarına göre üretim yapan üretici arasındaki karşılıklı ve güçlü ilişki günümüz ekonomik anlayışları, politik yaklaşımları ve şehircilik

Resim 9

Resim 10

³¹ 01/07/2009 tarihinde Dharavi'de çömlekçilerle yapılan görüşme ve http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_5.stm, "Life in a Slum", erişim tarihi 03 Haziran 2012.

³² Ed. , ENGQVIST, J. H. ve LANTZ, M. (2009), a.g.e, s.186

Resim 11

planlamaları gibi sebepler ile göz ardı edilmektedir. Dharavi'deki diğer sektörlerde olduğu gibi, Kumbharwada Çömlekçi Kolonisi'ndeki üretimler de çağdaş standartlara uymasa da, dünya ve Hindistan ekonomisinde inkar edilemez bir iş hacmine ve öneme sahiptir. Dolayısı ile buradaki sorunun çözümü Dharavi'de yaşayan halkı standartlara uygun yeni evlere yerleştirmek değil, onların yaşamlarına entegre olmuş mesleklerini insani koşullarda sürdürebilecekleri alan ve mekanlarda konuşlandırmak olmalıdır.

Resim 12

KAYNAKÇA

COOPER, I. ve GILLOW, J. (1996). *Arts and Crafts of India*, Thames and Hudson Ltd.: Londra.

ENGGVIST, J. H. ve LANTZ, M. , Ed. (2009). "Dharavi Documenting Informalities",
The Royal University College Of Fine Art & Architecture Academic Foundation: Yeni Delhi.

JACOPSON Mark (Mayıs 2007). "Gölge Kent Dharavi", *National Geographic*, Sayı: 73, Doğan Yayıncılık, İstanbul, Sayfa: 114-127

RANJAN A. ve RANJAN M.P. (2007). "Crafts of India / Handmade in India",
Council of Handicraft Development Cooperations: Yeni Delhi.

SHARMA Kaplana (2000). *Rediscovering Dharavi*, Penguin Books: Yeni Delhi.

SWARUP Shanti (1968). *5000 Years of Arts and Crafts in India and Pakistan*, D.B. Taraporevala Sons & Co. Private Ltd. : Mumbai.

YÜKSEK Özcan (Ağustos 2009). "Mücevher Yolu Hint Hazinesi", *ATLAS-Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, Sayı: 197,
Doğan Yayıncılık, İstanbul, Sayfa: 96

İNTERNET KAYNAKLARI

Anonim, 2012, <http://festivals.iloveindia.com/navratri/> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

Anonim, <http://www.indiaonlinepages.com/population/mumbai-population.html> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

COLUMBIA-J. J. DESIGN STUDIO, Kumbharwada, 2009, (erişim tarihi 03 Haziran 2012)
http://dharavi.org/index.php?title=G._Surveys,_Projects,_Designs_%26_Plans_for_Dharavi/Projects/Columbia/Khumbharwada

KADAMBARI, Khaire-Ghate, Kubharwada-Keeping the Traditional Art Alive, The Punekar, 2010,
<http://thepunekar.com/2010/11/05/kumbharwada-%E2%80%93-keeping-the-traditional-art-alive/> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

KRVIA, Potter's Tale, 31 Aralık 2008, (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

http://dharavi.org/index.php?title=C.Communities_%26_Nagars_of_Dharavi/Kumbharwada/Potter's_TaleNAIR, Rajen, 10 Şubat 2008,

The Plight of Dharavi Potters,
<http://desicritics.org/2008/02/10/032109.php> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

SCFI, 2012, www.diwalifestival.org/ (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

SRIVASTAVA, R. ve ECHANOVE, M., "The 21st Century Indian City Conference: Working Towards Being Slum Free?"
University of California, Berkeley – 27-28 Nisan 2012. <http://www.airoots.org> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

THOMPSON, Harvey, *The Reality of Life in Mumbai's Dharavi*, 13 Haziran 2009, ICFI (International Committee of the Fourth International). <http://www.wsws.org/articles/2009/jun2009/mumb-j13.shtml> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

TIRANI, Neha, *The SRA is Further Slumming the City*, *Sunday Times of India*, 12 Aralık 2010,
<http://dharavi.org> (erişim tarihi 03 Haziran 2012)

Urban Planet, Life in a Slum, BBC News, 2007, (erişim tarihi 03 Haziran 2012)
http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/world/06/dharavi_slum/html/dharavi_slum_5.stm-